

Висновки. Проведений аналіз допоміг з'ясувати змістовну наповненість і взаємодію екзо-, онто- та ендодетермінантів та діагностувати рівні їх прояву у майбутніх вчителів початкової школи. Виявлені особливості доводять необхідність підвищення рівня детермінації розвитку психологічної культури майбутнього вчителя початкової школи. Перспективи подальшої науково-дослідницької роботи вбачаємо у поглибленому вивченні взаємодії компонентів та підструктур діяльній та змістовій характеристики психологічної культури майбутніх вчителів початкової школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни / К.А. Абульханова-Славская. – М.: Наука, 1991. – 299 с.
2. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения / Е.А. Климов. – М.: Академия, 2004. – 304 с.
3. Крылова Н.Б. Формирование культуры будущего специалиста / Н.Б. Крылова. – М.: Высшая школа, 1990. – 155 с.
4. Проблеми розвитку психологічної культури майбутнього професіонала / Рибалка В.В. // Теорія і практика управління соціальними системами: Щоквартальний науково-практичний журнал. – Харків: НТУ «ХПИ». – 2002, №2. – с. 74-80.
5. Формування готовності до професійної праці у контексті гуманізації освіти / Балл Г.О., Перепелиця П.С. // Психологічні аспекти гуманізації освіти : Книга для вчителя. – Київ-Рівне, 1998. – с.78-90.
6. Шадриков В.Д. Введение в психологию. Мир внутренней жизни человека / В.Д. Шадриков. – М.: Просвещение, 2002. – 289 с.

Резюме. В статье рассматриваются теоретические и экспериментальные исследования взаимодействия детерминации развития психологической культуры будущих учителей начальной школы.

Ключевые слова: психологическая культура, учитель начальной школы.

Summary. The system approach to essence of phenomenon of she teacher's psychological culture in pedagogical aspects is considered in this article.

УДК 159.923.2 – 053.67

Л.М.СПИВАК, Д.В.ШОНТКОВСЬКА

СТАН ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ

Резюме. У статті здійснено теоретичний аналіз основних наукових підходів у вітчизняній психології до вивчення різних аспектів проблеми національної ідентичності студентської молоді: психологічна специфіка формування національної ідентифікації у процесі становлення Я-образу студента (О.В. Шевченко); психологічні особливості етнічної ідентичності студентства східного та південного регіонів України (А.В. Бичко); етнічна само ідентифікація як важлива передумова для розвитку життєвих орієнтацій і само актуалізації студентської молоді (М.В.Боднар) та ін.

Ключові слова: національна ідентичність, національна ідентифікація, національна самосвідомість, етнічна ідентичність, етнічна само ідентифікація, студентська молодь.

Постановка проблеми. Соціокультурне входження незалежної української держави до світового суспільного простору зумовлює значущість та актуальність проблеми національної ідентичності її громадян. Усвідомлення особистістю власної належності та схожості до представників певної нації, а також відмінностей від представників інших націй є важливим чинником міжнародних відносин. Розвиток національної ідентичності особистості юнацького віку, що є визначальним для її становлення, виступає одним з пріоритетних завдань, проголошених Національною програмою «Освіта — Україна ХХІ століття». У зв'язку з цим вивчення проблеми національної ідентичності студентської молоді є важливим завданням психологічної науки та практики.

Мета дослідження. Зазначене вище призвело до необхідності проведення теоретичного аналізу вітчизняних наукових психологічних досліджень з проблеми національної ідентичності студентства, що стало метою нашої наукової статті.

Виклад основного матеріалу. У вітчизняній психологічній науці лише в останнє десятиліття помічено зростання інтересу дослідників до проблеми національної ідентичності особистості юнацького віку.

Так, вивченню певних аспектів проблеми національної ідентичності студентства присвячено небагато досліджень: у галузі соціальної психології — праці О.В. Бичка, М.Б. Боднар, О.М. Васильченко, у галузі вікової психології — О.В. Шевченко та ін. Представимо нижче їх теоретичний аналіз.

Соціально-психологічний підхід до з'ясування особливостей етнічної ідентичності студентів 2-3-х курсів вищих навчальних закладів з різних регіонів України презентовано у дисертаційному дослідженні О.В. Бичка. Автор розглянув поняття етнічної ідентичності з позицій системного підходу. На його думку, етнічна ідентичність — це система усвідомлених знань, уявлень (когнітивна складова) та оцінок (афективна складова) етнодиференціюючих і етноінтегруючих компонентів буття етнічної спільності. Етнічна ідентичність з'являється у результаті процесу етнічної ідентифікації, тобто засвоєння етнічних стереотипів.

Згідно з такими теоретичними узагальненнями, дослідником було експериментально встановлено значні відмінності в етнічній ідентичності студентів, які проживають у різних регіонах України. Зокрема етнічна ідентичність студентської молоді із Заходу України вирізняється несуперечливим характером, одностаійністю в узгодженості етнічної самоідентичності. На противагу молоді із західного регіону, у 40 % студентів зі Сходу та Півдня нашої держави зафіксовано кризовий стан етнічної ідентичності, що виявляється в її складності, невизначеності та проблематичності. Проблематичність етнічної ідентичності О.В. Бичко інтерпретує як труднощі при свідомому віднесенні індивідом себе до певної етнічної групи чи виборі іншої етнічної групи за умови декларування етнічної належності. До проявів проблематичності він відносить: низькі показники актуальності, незначущості та амбівалентності етнічної ідентичності [3]. Отже, регіональна належність є одним з провідних чинників розвитку етнічної ідентичності студентської молоді.

Доречно зауважити, що зважаючи на описані вище висновки, важливим завданням психологічної науки і практики, що потребує свого розв'язання, представляється розробка психологічних шляхів і засобів, спрямованих на подолання виявлених негативних характеристик етнічної самоідентичності в української студентської молоді.

Результати дослідження О.В. Бичка підтверджуються у висновках інших науковців. Так, П.І. Гнатенко і В.М. Павленко вважають, що особливості становлення етнічної ідентичності зумовлено як регіональною специфікою (соціально-політична ситуація, історія й т. ін.), так і етногенезисом [9].

У дисертаційному дослідженні М.Б. Боднар вивчення етнічної самоідентифікації розкрито у контексті впливу етнопсихологічних життєвих орієнтацій студентів на процес їх самоактуалізації. Дослідницею експериментально зафіксовано тісний зв'язок між чинниками самоактуалізації досліджуваних і такими домінуючими якостями українського психотипу як: індивідуалізм, інтровертованість, емоційно-естетична доміюваність, ексцентричність і толерантність.

Зокрема нею встановлено, що процесу самоактуалізації юнаків і дівчат перешкоджають негативні якості українського етносу: індивідуалізм, інтровертованість; почуття меншовартості, «комплекс кривди»; емоційність українців. Актуалізація цих чинників у етнічній свідомості студентської молоді сприятиме більшому задоволенню від своєї самореалізації, підвищенню ролі суб'єкта у творенні власного світу.

У результаті проведення експериментального дослідження М.Б. Боднар виявлено три рівні етнічної самоідентифікації студентської молоді: 1) об'єктний, що зумовлений зовнішньою мотивацією; 2) об'єктно-суб'єктний, що стосується зовнішньо-внутрішньої мотивації; 3) суб'єктний, що пов'язаний із внутрішньою мотивацією. Автором переконливо доведено, що етнічна самоідентифікація слугує основою етнопсихологічних життєвих орієнтацій студентства.

Представляє інтерес висновок М.Б. Боднар про незначний вплив історико-географічних та соціально-економічних чинників на етнічні ознаки у різних регіонах держави, що вказує на їх стійкість, а також на виразність і стабільність етнопсихологічних життєвих орієнтацій студентської молоді [4].

Доречно зауважити, що останній висновок дослідниці дещо відрізняється від згаданих вище висновків О.В. Бичка, П.І. Гнатенка і В.М. Павленка про значну роль особливостей регіону проживання у становленні етнічної ідентичності студентства.

Досліджуючи психосоціальні уявлення у структурі «Я»-концепції, О.М. Васильченко експериментально встановила особливості зв'язку між етносоціальними уявленнями, які складають основний зміст етнічної ідентичності, та рівнем сформованості «Я»-концепції студентів 3-4-х курсів вищих навчальних закладів м. Києва. Нею з'ясовано, що високий рівень розвитку «Я»-концепції відповідає позитивній етнічній ідентичності університетської молоді. Цікавими видаються висновки дослідниці про те, що трансформації етнічності (зокрема гіпо- та гіперідентичність) призводять до дисгармонійності «Я»-концепції; а етнічна індиферентність виступає своєрідним захисним механізмом, що сприяє підтримці позитивного самоставлення студентів київських вишів [6]. Тобто, етнічна самоідентичність і «Я»-концепція студентів старших курсів вищих навчальних закладів тісно пов'язані між собою.

Проаналізовані вище дослідження у галузі соціальної психології стосуються різних аспектів етнічної ідентичності студентської молоді, тоді як її національній ідентифікації присвячено лише дисертаційне дослідження у галузі вікової психології, що було проведено О.В. Шевченко. Механізм національної ідентифікації розглядається дослідницею як процес самоотождення, самоуподібнення особистості з певною нацією. Зміст такого процесу вона вбачає у відчутті належності суб'єкта до певної національної спільності на основі стійкого емоційного зв'язку, що з'являється у результаті розвитку системи усвідомлених уявлень та оцінок різноманітних ознак життєдіяльності нації, прийняття цінностей і норм цієї спільності.

Вивчаючи роль національної ідентифікації у становленні «Я-образу» особистості в період дорослішання (14-20 років), автор виявила певні регіональні відмінності. Для молодих людей із Західної України актуальною є самоідентифікація з національною спільнотою і високий рівень сформованості національної ідентичності у порівнянні з молоддю з південних і північно-східних областей України. Дослідниця вважає, що ці відмінності зумовлено особливостями етногенезу і розвитку української нації, що призводять до появи суперечливості та неоднозначності в національній самосвідомості українців, а також характерологічних і світоглядних відмінностей у молодих представників Сходу, Заходу та Півдня України [11].

Одержані О.В. Шевченко результати про особливості етнонаціональної самоідентифікації студентів з різних регіонів України є схожими до розкритих вище результатів дослідження О.В. Бичка щодо етнічної ідентичності подібного контингенту досліджуваних.

Значущим видається експериментально констатований О.В. Шевченко факт того, що когнітивний компонент національної ідентичності є одним з провідних чинників розвитку «Я-образу», а належність національної ідентичності до складу соціальної ідентичності значною мірою сприяє самоактуалізації особистості [11].

Варто зазначити, що дослідниця вживає терміни «національна ідентифікація» (для прикладу, у темі дослідження) та «етнонаціональна самоідентифікація» (наприклад, у розкритті предмета дослідження) як тотожні. На нашу думку, правомірність використання термінів «національна ідентифікація», «національна самоідентифікація», «етнічна ідентифікація», «етнічна самоідентифікація» чи «етнонаціональна самоідентифікація» як тотожних потребує глибокого теоретичного обґрунтування.

З'ясування співвідношення перерахованих вище понять, можливості чи на противагу неможливості їх отождення залишається актуальним завданням психологічної науки. Більшість науковців й до сьогодні неоднозначно трактують такі значущі для сучасної національної психології поняття як «національна самосвідомість», «національна ідентичність»; досить часто змішуючи чи отожденюючи їх з іншими етнопсихологічними поняттями: «етнічна самосвідомість», «етнічна ідентичність». На суперечливість теоретичної етнопсихологічної бази вказують Г.М. Андрєєва [1], В.М. Павленко [9] та ін.

У перспективі, для подальшого психологічного дослідження проблеми національної ідентичності студентської молоді важливими є висновки А.М. Березіна, М.Й. Боришевського та В.П. Москальця.

Вивчаючи психологічні чинники генезу національної самосвідомості особистості, А.М. Березін вказав на те, що: «Прагнення до самоідентифікації з нацією, утвердження самоцінності історичної пам'яті, вибудова на її засадах аксіологічної системи є неодмінною передумовою самореалізації людини» [2, с. 8]. Отже, прагнення до національної самоідентифікації є необхідною передумовою самоактуалізації, а національна ідентичність виступає однією із значущих характеристик самоактуалізованої особистості.

Відомі українські вчені М.Й. Боришевський [5] і В.П. Москалець [7; 8] вважають національну ідентичність одним з основних компонентів національної самосвідомості особистості, що розуміється як «усвідомлення особистістю себе часткою

певної національної (етнічної) спільноти та оцінку себе як носія національних (етнічних) цінностей, що склалися в процесі тривалого історичного розвитку національної спільноти, її самореалізації як суб'єкта соціальної дійсності» [5, с. 138]. Тобто, національну самоідентичність необхідно розглядати у тісному взаємозв'язку з національною самосвідомістю особистості.

Значущими для подальшого вивчення проблеми формування національної ідентичності особистості є результати дисертаційного дослідження В.Ф. Соколової, що розкриває психологічні особливості розвитку національної самосвідомості в студентській молоді засобами вивчення творів української літератури та дисциплін українознавчого циклу. Дослідниця вважає, що основними складовими національної самосвідомості особистості є: самооцінка, домагання, емоційно-диспозиційні почуття етнічної ідентичності, мова; знання про типові особливості та риси своєї нації; свідоме ставлення до історичного минулого, сучасного і майбутнього власної національної спільноти, до духовних і матеріальних цінностей нації; уявлення про спільну територіальну спільність. Такий підхід до розуміння структури національної самосвідомості дозволив В.Ф. Соколовій дійти висновку про те, що провідним чинником її розвитку є література як форма культивування національної мови, ідеалів і характеру, традиційних норм поведінки і світосприйняття [10]. Таким чином, одним з чинників розвитку національної ідентичності як структурного компонента національної самосвідомості також може виступати література.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, предметом вивчення сучасних вітчизняних дослідників виступили окремі аспекти проблеми етнічної ідентичності студентської молоді: психологічні особливості етнічної ідентичності студентів Східного і Південного регіонів України; вплив етнопсихологічних життєвих орієнтацій, основою яких є етнічна самоідентифікація, на самоактуалізацію студентської молоді; національна ідентифікація у становленні Я-образу студентів. Водночас ціла низка перспективних наукових питань у віковій психології, що стосуються проблеми національної ідентичності студентської молоді, залишилася нерозв'язаною: з'ясування психологічної сутності поняття «національна самоідентичність» та її структури; визначення психологічних чинників і механізмів розвитку національної самоідентичності студентів; обґрунтування психологічних умов, шляхів і засобів формування національної самоідентичності в студентській молоді та багато інших, що й виступить предметом наших подальших наукових пошуків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андреева Г.М. Социальная психология / Г.М. Андреева. — М.: Аспект Пресс, 1996. — 375 с.
2. Березін А.М. Психологічні чинники генези національної самосвідомості особистості: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / А.М. Березін. — К., 2002. — 208 с.
3. Бичко О.В. Психологічні особливості етнічної ідентичності студентської молоді Східного та Південного регіонів України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.05 «Соціальна психологія» / О.В. Бичко. — К., 2004. — 20 с.
4. Боднар М.Б. Вплив етнопсихологічних життєвих орієнтацій на самоактуалізацію студентської молоді: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.05 «Соціальна психологія» / М.Б. Боднар. — К., 2004. — 20 с.
5. Боришевський М.Й. Національна самосвідомість та ідентифікація громадян як чинник демократичних перетворень в українському суспільстві / М.Й. Боришевський // Соціально-психологічний вимір демократичних перетворень в Україні. — К.: Український центр політичного менеджменту, 2003. — С. 138–144.
6. Васильченко О.М. Етносоціальні уявлення в структурі «Я»-концепції університетської молоді: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.05 «Соціальна психологія» / О.М. Васильченко. — К., 2003. — 19 с.
7. Москалець В.П. Духовні цінності українського народу / В.П. Москалець. — Київ-Івано-Франківськ: Плай, 1999. — 279 с.
8. Москалець В.П. Психологічні основи виховання духовності в українській національній школі: дис... доктора психол. наук: 19.00.07 / В.П. Москалець. — К., 1996. — 330 с.
9. Павленко В.М. Етнопсихологія: Навчальний посібник / В.М. Павленко, С.О. Таглін. — К.: «Сфера», 1999. — 407 с.
10. Соколова В.Ф. Психологічні особливості розвитку національної самосвідомості студентської молоді засобами української літератури: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / В.Ф. Соколова. — К., 2005. — 21 с.
11. Шевченко О.В. Національна ідентифікація у становленні Я-образу особистості: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О.В. Шевченко. — К., 2005. — 20 с.

Резюме. В статті представлено теоретичний аналіз основних наукових підходів в отечественной психології к изучению разных аспектов проблемы национальной идентичности студенческой молодежи: психологическая специфика формирования национальной идентичности в процессе становления Я-образа студентов (О.В. Шевченко); психологические особенности этнической идентичности студенчества Восточного и Южного регионов Украины (А.В. Бичко); этническая самоидентификация как важная предпосылка для развития жизненных ориентаций и самоактуализации студенческой молодежи (М.Б. Боднар) и др.

Ключевые слова: национальная идентичность, национальная идентификация, национальное самосознание, этническая идентичность, студенческая молодёжь.

Summary. In this article the theoretical analysis of basic scientific approaches is presented in domestic psychology to the study of different aspects of problem of national identity of student young people: psychological specific of forming of national identification in the process of becoming «I-image» of students (O.V. Shevchenko); psychological features of ethnic identity of student of the East and South regions of Ukraine (O.V. Bychko); ethnic samoidentification as important pre-condition for development of vital orientations and actualization of student young people (M.B. Bodnar) and other.

УДК 159.954:316.6-057.874

О.В. СТОРОЖ

ТИПОЛОГІЯ ТВОРЧОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Резюме. Статтю присвячено вивченню процесу творчої соціалізації особистості. Подано аналіз взаємозв'язку процесів соціалізації і творчості. Представлено модель творчої соціалізації особистості. Розроблено модель-схему типології творчої соціалізації особистості. Виділено п'ять типів творчої соціалізації особистості.